

Сергій СТЕЛЬНИКОВИЧ

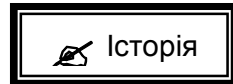
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКІ ВИДАННЯ БУЛЬБІВСЬКОГО РУХУ

Важливою групою джерел дослідження руху опору Т.Бульби-Боровця є інформаційно-пропагандистські видання, які ще донедавна з цією метою в повній мірі не використовувалися. Сюди можна віднести газети, які виходили в різні періоди під різними назвами („Гайдамака”, „Земля і влада”, „Оборона України”), листівки, звернення, гасла тощо. Вони дають можливість простежити поступовий перехід руху на позиції двофронтової боротьби (як проти Радянського Союзу, так і проти Німеччини), відобразити ідейно-політичні особливості існування бульбівського руху.

Друкованим органом Поліської Січі була газета „Гайдамака”¹, яка є важливим джерелом інформації про її внутрішнє життя. Вона вирізнялася з-поміж розмаїття газет пронимецького інформаційно-пропагандистського типу, що виходили на окупованій території України. Але існування Січі на офіційному становищі стосовно німецької влади не сприяло уникненню пронимецьких нот. Через це важливою умовою існування газети була німецька цензура. Висвітлюючи діяльність Поліської Січі, вона в багатьох випадках прямо стосувалася питань німецької політики, змальовувала у яскравих тонах Гітлера та початок існування його імперії нового порядку. Та сказати, що „Гайдамака” – одна з німецьких районних газет, буде неправильно: умови ситуації впливали на діяльність редакції газети.

Поряд з цим, газета висвітлювала різні аспекти життя Поліської Січі та Поліської республіки – від політичного до культурного. На її сторінках можна знайти „Хроніку „Поліської Січі”, яка відображає історію становлення та діяльності відділів Січі², різного роду оголошення, відозви, накази Головної Команди Поліської Січі та Олевської районної управи, вірші, пісні.

Цікавою з точки зору ставлення Т.Бульби-Боровця до інших ідеологій, зокрема до гетьмансько-монархічного руху, є стаття в ч. 6. від 19 жовтня 1941 р. „Легітимізм, чи

¹ Гайдамака. – 1941. – 21 вересня, – 12, 19, 26 жовтня, – 9, 22 листопада.

² Гайдамака. – 1941. – 21 вересня; Poliszczuk W. Nacjonalizm ukraiński w dokumentach (Część 2). Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. – Т. 4. Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku. – Toronto, 2002. – S. 162 – 163

національний провід? Промова Отамана Тараса Бульби в „Гетьманській громаді” в Кракові дня 26 липня 1940 р.³

Газета видавалася в типографії, яка була впорядкована в місті Олевськ після його окупації німецькими військами. Її редакторами в різний час були сотник К.Сиголенко, житомирський вчитель Г.Бабенко. Оскільки вони не були професійними журналістами, сприянням Т.Бульби-Боровця неофіційно редактором газети став І.Мітринга⁴. Завдяки його зусиллям, з метою вишколу юнацтва та пропаганди українознавства, в газеті почали друкувати популярно-історичний нарис „Хто ми такі?”⁵

Серед „дописувачів” газети був і Т.Бульба-Боровець, який, окрім іншого, подавав матеріали у формі фейлетонів під назвою „Листів до Сталіна”, написаних поліським діалектом під псевдонімом „діда Гаврила Обруча”⁶. Дана рубрика, яка згодом отримала назву „Лісова пошта”, Т.Бульбою-Боровцем була продовжена в інших часописах.

З розпуском Поліської Січі газета припиняє своє існування, про що зазначається і в оголошенні редакції: „З уваги на розв’язання „Поліської Січі” – наша газета „Гайдамака” з ч. 11 перестав виходити. Районова Управа в Олевську буде видавати свою районну газету під іншою назвою – при отримці на це дозволу”⁷. Такою газетою стала газета „Олевські вісті”, яка займала відкриту пронимецьку позицію.

В радянський час статті „Гайдамаки” часто використовувалися для показу „колабораціонізму” Т. Бульби-Боровця з німецькою військовою та окупаційною адміністрацією, при чому матеріал тенденційно підбирався, виривався із загального контексту. Ця тенденція до певної міри підтримується також деякими сучасними авторами⁸.

З пропагандистською метою використовувалися різного роду документи, затверджені Головною Командою Поліської Січі. В

³ Гайдамака. – 1941. – 19 жовтня; Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 343. – Арк. 2.

⁴ Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф.П-1376. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк.14.

⁵ Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. – Вінніпег: Волинь, 1981. – С. 162; Микола Плав’юк: Україна – життя моє. – Т. 3: Та долю іншу він обрав – душі неспокої. На пошану Миколи Плав’юка / Упорядник В.Ляхощкий. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2002. – С. 1038.

⁶ Бульба-Боровець Т. Вказана праця. – С. 165.

⁷ Бульба-Боровець Т. Вказана праця. – С. 162; Гайдамака. – 1941. – 12, 19 жовтня.

⁸ Гайдамака. – 1941. – 22 листопада.

одній із літературних повістей розповідається, що в Житомирі у центрі міста, посеред майдану, стояв фанерний щит з оголошенням (оголошення затверджене начальником штабу П.Смородським та отаманом Т.Бульбою-Боровцем) про прийом в ряди Поліської Січі добровольців⁹. Хоч істинність цього факту можна поставити під сумнів, однак він свідчить, що мобілізація військових до складу Поліської Січі відбувалася не лише власне на території діяльності військової організації, а й на суміжних територіях.

Важливим документом, який виражав основні ідеологічні постулати руху в цей час був „Закон українського партизана”, затверджений Головною Командою Поліської Січі в 1941 р. (складався з 10 пунктів)¹⁰. Його можна було поширюватися серед місцевого населення, оскільки „Закон” був впорядкований у формі листівки на одному аркуші паперу.

Діяльність Поліської Січі висвітлювалася та пропагувалася і в інших виданнях, організаційно незалежних від руху Т. Бульби-Боровця, зокрема в рівненському часописі „Волинь”, редактором якого був У.Самчук¹¹.

В Поліській Січі була налагоджена і усна система пропаганди, яка мала виразне антирадянське спрямування. Активними пропагандистами були сотники, серед яких К.Сиголенко, котрий разом з іншими старшинами виїжджав в навколишні села та виступав тут з антирадянським промовами¹².

Після розпуску Поліської Січі, на початку 1942 р. Т.Бульба-Боровець розпочинає підготовку до створення нової військової організації (УПА). Цей етап вимагав проведення значної пропагандистської роботи, в основі якої лежала легендаризація колишньої Поліської Січі та особи її отамана. Тому своєрідним засобом пропаганди стали фотографії Т.Бульби-Боровця в уніформі колишнього ватажка Поліської Січі, які він на початку 1942 р. в с. Бистричі (місце народження Т.Боровця) та його околицях розповсюджував серед населення. На фото був напис: „Українці, вибирайте Тараса Бульбу”¹³. Дана традиція була започаткована ще в газеті „Волинь” від 21 вересня 1941 р. Тут на фото біля арки зображений Т.Бульба-Боровець в оточенні найближчих

⁹ Опанасюк О. Кров і фата. – К.: Радянський письменник, 1967. – С. 62. Кизя Л. Народні месники: З історії партизанського руху на Ровенщині. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1960. – С. 41.

¹⁰ Шелюг М. ОУН: сторінки історії (у запитаннях і відповідях). – Житомир: Видання газети „Житомир”, 1997. – С. 14.

¹¹ Опанасюк О. Кров і фата. – К.: Радянський письменник, 1967. – С. 62.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11.

¹³ Волинь. – 1941. – 21 вересня.

сподвижників. Під фотографією вміщено напис: „Начальник окружної міліції у Сарнах і комендант партизанських відділів „Поліська Січ” Тарас Боровець зі своїм штабом”¹⁴.

В цей період значного поширення з пропагандистською метою набув „Закон українського партизана”, затверджений 15 вересня 1942 р. Головною Командою Української Повстанчої Армії, який складався з 12 пунктів і виражав основні ідейно-політичні засади руху Т.Бульби-Боровця¹⁵. Тут наголошується, що “Українська партизанка не є жодним розбійницьким ремеслом, як її називають наші вороги, а єдино можливою в цей час для українського народу формою збройної боротьби та зародком Української Національної Армії. Український партизан є чесним вояком та відданим борцем за волю України”¹⁶. Цей документ потрапив до рук і був проаналізований уповноваженими німецької поліції і служби безпеки¹⁷.

Для руху Т.Бульби-Боровця характерна активна антиалкогольна пропаганда: „Головна Команда Української Повстанчої Армії спеціальним наказом перш за все категорично заборонила всім воякам Української Повстанчої Армії вживати які будь-які алкоголеві напитки та наказала своїй жандармерії розпочати безоглядну боротьбу з алкоголізмом серед цілого українського громадянства”¹⁸.

Важлива особливість руху Т.Бульби-Боровця – відсутність антипольської пропаганди. Т.Бульба-Боровець захищав польське населення як в кореспонденції до німців, так і в зверненнях до ОУН-Б. Він закликав поляків до спільної боротьби проти спільних ворогів. Так, у зверненні „Поляки” від 16 червня 1943 р. Головної Команди Української Повстанчої Армії зазначається: „Поляки! Коли спільними силами не зробимо кінця провокаційній гестапівській роботі, то щораз більше будемо взаємно себе винищувати на радість німцям. ...пора взятися до спільної боротьби за своє визволення.

Ми визнаємо за польським народом право до своєї держави на

¹⁴ Poliszczuk W. Nacjonalizm ukraiński w dokumentach (Część 3). Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. – Т. 5. Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od grudnia 1943 do 1950 roku. – Toronto, 2003. – S. 302.

¹⁵ ДАЖО. – Ф.Р-1151. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 2, 6.

¹⁶ Волинь. – 1941. – 21 вересня; ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 395. – Арк. 5.

¹⁷ ЦДАГО України. – Ф. 105. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 90; ЦДАВО України. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1.

¹⁸ ЦДАГО України. – Ф. 105. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 90; ЦДАВО України. – Ф. 3837. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1.

польських етнографічних землях. Права польської меншини на території України загарантують закони української держави, основані на демократичних засадах”¹⁹.

На початку 1943 р. на території Західної України утворюється нова політична сила – Українська Національно-Демократична Партія (УНДП)²⁰. На нашу думку, основна мета її створення – виконати роль політичної надбудови для збройних формувань Т.Бульби-Боровця та протистояти політичному крилу УПА Р.Шухевича (збройні відділи ОУН все частіше починають виступати під назвою „УПА”) – ОУН.

УНДП мала свій друкований орган – газету „Земля і влада”. Даний часопис мав бути щомісячним, але відомий лише один номер, який вийшов в червні 1943 р. на 6 шпальтах. Тут Центральний Комітет УНДП проголошував Українську Національно-Демократичну Партію партією українських трудящих міста і села, яка веде боротьбу за повне національне визволення українського народу і рівночасно за владу українських трудящих у визволеній від чужого гніту Україні.

Партія активно займала, окрім антирадянської, антинімецьку позицію: „Українська Націонал-Демократична Партія кличе сьогодні революційні сили всіх народів Європи та Азії до боротьби проти німецько-фашистського та російсько-більшовицького гніту”.

Окрему увагу необхідно звернути на рубрику газети, котра містила матеріали Української Повстанської Армії Т.Бульби-Боровця, редагуванням якої займався відділ пропаганди при Головній Команді УПА. Тут викладається історія становлення УПА, основоположні принципи, за які вона веде збройну боротьбу. Рубрика також містить матеріали навчально-практичного характеру. Зміст рубрики свідчить про перехід УПА Бульби-Боровця на антинімецькі позиції: „УПА перейшла до збройної боротьби проти німців і веде її до сьогодні під команду отамана Т.Бульби-Боровця, змінивши офіційну назву („Поліська Січ” – С.С.) на „Українська Повстанча Армія” з огляду на поширення своєї діяльності також на неполіські терени”.

Як і інші періодичні видання руху, газета має фейлетони, написані поліським діалектом. Але відповідно до нових умов революційної

¹⁹ Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942 – 1943): – Т. 3. / Упорядн. В.Косика. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1999. – С.173.

²⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 990. – Арк. 12; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 992. – Арк. 49.

боротьби змінюється їх назва – „Лист Гаврила Обруча до Гітлера”. В даному випадку псевдонімом „дід Гаврило Обруч”, очевидно, також належить Т.Бульбі-Боровцю.

Газета видавалася в друкарні УНДП, керівником якої був Колосин. Редактором газети був Топір, технічним редактором і редактором відділу УПА – Порада²¹.

Відомі також інші пропагандистські матеріали, видані Центральним Комітетом УНДП, зокрема звернення „Український народі!” (червень 1943 р.). В цій листівці наголошувалося: „Українці німецької та російської тюрм народів, пам’ятаймо, що одинокою силою, що зможе нас визволити від „визволителів” – це українська національна революція, оперта на озброєній силі українського народу!”²²

Часописом Української Народної Революційної Армії (УНРА) була газета „Оборона України”, яка видавалася в друкарні УНРА № 2. Всього вийшло 2 номери газети: № 1 від 1 серпня 1943 р. та позачергове видання від 4 серпня 1943 р. „Оборона України” стала важливим засобом пропаганди, вона власне і редагувалася відділом пропаганди при Головній Команді УНРА. Про це також свідчить її тираж, зокрема № 1 від 1 серпня 1943 р. вийшов тиражем 38000 екземплярів, що дозволяло її поширити на досить значну територію.

Зміст газети свідчить, що рух Т.Бульбі-Боровця перейшов на відкриті антинімецькі позиції. В часописі від 1 серпня 1943 р. О.Жданович, який певний час працював у редакції „Оборони України”²³, так визначив завдання УНРА: „Ми боремось за повну свободу українського народу, яку можна досягнути лише створивши українську незалежну державу. Ми боремось проти скажених імперіялізмів Москви й Берліна, за свободні держави всіх поневолених народів на їх етнографічних землях.

Боремось за могутню державу трудящих України, що стане сторожем порядку на межі Заходу й Сходу, що забезпечить інтереси робітництва, дасть йому вільну працю на заводах і шахтах, які будуть власністю народу, а не капіталістів; державу, що розвине свободну творчість трудової інтелігенції, що дасть селянам мільони гектарів української землі на умовах ними самими усталених”.

Газета містить накази Головної Команди УПА (ч. 80) та Головної Команди УНРА (ч. 81), які пов’язані з перейменуванням УПА Т.Бульбі-Боровця на УНРА, оголошення, статті політичного та освітнього характеру. Часопис ознайомлював читачів з тактикою боротьби партизанських загонів УНРА, їхнім повсякденним життям. В „Обороні України” знайшла своє продовження рубрика „Лісова пошта” у формі

²¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 992. – Арк. 67.

²² ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 45 зв.

²³ Земля і влада. – 1943. – червень.

„Листа Гаврила Обруча з Полісся до Сталіна”²⁴.

Позачергове видання „Оборони України” від 4 серпня 1943 р. містило відкритий лист до членів Проводу Організації Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери, який адресувався ОУН СД з пропозицією створити Українську Національну Революційну Раду як єдиний міжпартійний орган всенаціональної політики та головний центр державного будівництва²⁵. Проте, тут стояло більш важливе пропагандистське завдання – схилити на свою сторону ту частину населення, яка підтримувала інтегральних націоналістів. Цей лист сьогодні опублікований у більшості спеціалізованих видань. Часто автори-упорядники зазначають, що він не має дати видання. На нашу думку, такою датою можна вважати дату виходу позачергового номера „Оборони України” – 4 серпня 1943 р.

Окрім відкритого листа до членів Проводу Організації Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери, редакція газети видала антибандерівську летючку під назвою „Зозулине яйце”, яка активно поширювалася представниками бульбівського руху²⁶. Антибандерівське спрямування має також ряд листівок, виданих відділом пропаганди Головного Штабу УНРА (звернення „Українці”)²⁷. Серед листівок особливо необхідно відзначити програму „За що бореться Українська Народня Революційна Армія”. В цьому документі проголошувалося, що УНРА – це надпартійна військово-революційна організація та осередок революційної боротьби всіх трудящих України за свою незалежну демократичну державу.

Національний рух опору Т.Бульби-Боровця мав свої інформаційно-пропагандистські видання на всіх етапах військово-революційної діяльності (Поліська Січ, Українська Повстанська Армія, Українська Народна Революційна Армія), що було значним фактором впливу на місцеве населення. Вони дають можливість виділити в його складі три основні напрямки пропаганди: антирадянська (на початковому етапі діяльності), антинімецька (починаючи з 1942 р.) та антибандерівська (як наслідок ідеологічного та військового протистояння з ОУН СД). Важлива особливість бульбівського руху – відсутність антипольської пропаганди.

²⁴ ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 358. – Арк. 21; ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 1.

²⁵ Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади-Київ-Торонто-Нью-Йорк, 1996. – С. 262.

²⁶ Оборона України. – 1943. – 1 серпня.

²⁷ Оборона України. – 1943. – 4 серпня.